

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

PROBLEM ASPECTS OF THE INSTITUTE OF SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION

Лахова О.В., к.ю.н.,
старший викладач кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Гердова К.О., студентка II курсу магістратури
юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Наукова стаття присвячена дослідженню інституту спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні, який було запроваджено у 2014 році з метою притягнення до відповідальності осіб, які переховуються від органів слідства й суду. Проаналізувавши положення Кримінального процесуального кодексу України, ми виділили характерні особливості такої процедури, а саме: здійснюється на підставі ухвали слідчого судді щодо вичерпного переліку злочинів, визначених законом; за обов'язкової участі захисника; у випадках переховування підозрюваного й / або оголошення його в міжнародний розшук. Назвали підстави задоволення слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, а також дослідили судову практику з такого питання.

Окрему увагу приділено таким теоретичним питанням, як відсутність законодавчого визначення понять «спеціальне досудове розслідування», «міжнародний розшук», а також проблемним аспектам правового регулювання, недолікам і прогалинам нормативної бази, зокрема обмеженню права сторони захисту оскаржувати ухвалу слідчого судді про задоволення клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; нерегульованість процедури оголошення особи в міжнародний розшук тощо. Запропонували в законодавчому порядку передбачити чітко визначену процедуру оголошення особи в міжнародний розшук і прийняти нову інструкцію щодо співробітництва між правоохоронними органами й Національним центральним бюро Інтерполу в Україні.

Виклали зміни, які були внесені до Кримінального процесуального кодексу України у 2021 році, з приводу підстав оголошення в розшук особи слідчим, прокурором і вручення повістки про виклик особі, яка виїхала й / або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Проаналізували положення Кримінального процесуального кодексу України на відповідність міжнародним стандартам. Звернулись до таких документів, як Рекомендації № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року й Резолюція (75) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого». Дійшли висновку, що натеper в Україні не запроваджено достатніх гарантій дотримання прав підозрюваного.

Ключові слова: in absentia, міжнародний розшук, переховування, підозрюваний, кримінальна відповідальність, слідчий суддя, справедливе судочинство, захисник, міжнародні стандарти, гарантії.

The scientific article is devoted to the study of the institute of special pre-trial investigation of criminal offenses in Ukraine, which was introduced in 2014 in order to bring to justice those who are hiding from the investigation and court. Having analyzed the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, we have identified the characteristics of this procedure, namely: carried out on the basis of the decision of the investigating judge on an exhaustive list of crimes defined by law; with the obligatory participation of a defense counsel; in cases of hiding the suspect and / or declaring him internationally wanted. We named the grounds for the investigating judge's satisfaction of the investigator's and prosecutor's request for a special pre-trial investigation, as well as examined the case law on this issue.

Particular attention is paid to such theoretical issues as the lack of legal definition of "special pre-trial investigation", "international search", as well as problematic aspects of legal regulation, shortcomings and gaps in the legal framework, in particular, limiting the right of defense to appeal against a decision of investigating judge to proceed with special pre-trial investigation; unregulated procedure of declaring a person internationally wanted, etc. It was proposed to legislate a clear procedure for declaring a person internationally wanted and to adopt a new instruction on cooperation between law enforcement agencies and the Interpol NCB in Ukraine.

Covered the changes made to the CPC of Ukraine in 2021 regarding the grounds for declaring a person wanted by an investigator, prosecutor, and serving a summons to a person who left and / or is in the temporarily occupied territory of Ukraine, the territory recognized by the Verkhovna Rada as an aggressor state.

Analyzed the provisions of the CPC of Ukraine for compliance with international standards. Referred to such documents as Recommendations № R (87) 18 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states "On the simplification of criminal justice" of 17.09.1987 and Resolution (75) 11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On the criteria governing consideration, conducted in the absence of the accused". We came to the conclusion that today there are no sufficient guarantees for the observance of the suspect's rights in Ukraine.

Key words: in absentia, international search, skulk, suspect, criminal liability, investigating judge, fair trial, defender, international standards, guarantees.

Вступ. Процедура спеціального досудового розслідування (in absentia) була запроваджена Законом України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до Кримінального й Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки й корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року, а останні зміни відбулися у квітні 2021 року. Особливістю такого інституту є здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, що своєю чергою має на меті реалізацію принципу невідворотності покарання

у випадках переховування підозрюваного від органів слідства й суду. Незважаючи на те, що така процедура вже не нова для кримінального судочинства України, правове регулювання її здійснення характеризується рядом недоліків і прогалин.

Дослідженню ознак та умов проведення спеціального досудового розслідування, проблематики обізнаності підозрюваного й гарантій його прав, а також особливостям такого інституту в цілому присвячені праці таких науковців, як В.Г. Дрозд, О.В. Калінніков, Д.В. Коперсак, Р.Р. Трагнюк та інших.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз положень законодавства України, на базі яких здійснюється процедура спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, дослідження судової практики з питання, виділення проблемних аспектів правового регулювання та пропонування можливих шляхів їх вирішення.

Результати дослідження. Взагалі в науковій літературі спеціальне досудове розслідування ще називають заочним досудовим розслідуванням, заочним судовим провадженням, диференційованим кримінальним провадженням тощо, проте законодавчого визначення наразі не задекларовано. Саме тому необхідно звернутися до ідей науковців із питання. Наприклад, Д.В. Коперсак пропонує визначити спеціальне досудове розслідування як провадження окремих категорій справ, які мають такі особливості, що об'єктивно потребують здійснення кримінально-процесуальної діяльності за відсутності підозрюваного й простоти кримінально-процесуальної форми, яка здійснюється в більшості випадків швидше й із меншими витратами, ніж провадження, котре здійснюється в загальному порядку [1, с. 40]. Найточнішим нам видається визначення, надане А.В. Шевчишиним у його науковій статті, де спеціальне досудове розслідування розглядається як екстраординарний порядок здійснення досудового розслідування, який застосовується в передбачених кримінальним процесуальним законом випадках ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства й суду, спрямований на забезпечення доказування на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні з урахуванням стандартів справедливого правосуддя [2, с. 132].

Особливостям спеціального досудового розслідування присвячена Глава 24¹ Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Проаналізувавши норми, можна виділити такі характеристики досліджуваного інституту:

1) здійснюється на підставі ухвали слідчого судді щодо злочинів, визначених ч. 2 ст. 297¹ КПК України;

2) участь захисника обов'язкова (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України);

3) підозрюваний переховується від органів слідства й суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України (далі – ВРУ) державою-агресором, із метою ухилення від кримінальної відповідальності й / або оголошений у міжнародний розшук (ч. 2 ст. 297¹ КПК України);

4) провадження здійснюється за відсутності підозрюваного, але копії всіх процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику (ч. 2 ст. 297³ КПК України).

Відповідно до ст. 274¹ КПК України слідчий суддя задовольняє клопотання прокурора або слідчого за погодженням із прокурором, якщо ними:

1) доведено переховування підозрюваного від органів слідства й суду;

2) надано достатньо доказів для підозри особи, щодо якої подано клопотання, у вчиненні кримінального правопорушення;

3) доведено факт оголошення особи в міждержавній і / або міжнародний розшук [3].

Вінших випадках суддя повинен відмовити в задоволенні такого клопотання. Наприклад, у справі № 766/6422/19 від 14 вересня 2021 року слідчий суддя ухвалив, що клопотання слідчого є необґрунтованим і таким, що не підлягає задоволенню, адже органом досудового розслідування не доведено, що ОСОБА_1 переховується від органів слідства й суду на тимчасово окупованій території України саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оскільки з матеріалів клопотання вбачається, що останній не змінював свого місця перебування та наразі зареєстрований і проживає в Автономній Республіці Крим, будь-яких

доказів на спростування вказаних обставин слідчому судді не надано, крім того, надіслання на електронну пошту адресу simpheropolskiy.krm@sudrf.ru, що належить так званому «Сімферопольському районному суду Республіки Крим», де працює ОСОБА_1, повідомлення про підозру не свідчить про його отримання особою в передбачений чинним КПК України спосіб, а саме відповідно до положень ст. ст. 135 і 136 КПК України, відповідно, доказів того, що підозрюваний переховується від органів досудового розслідування чи суду, слідчим до клопотання не долучено [4]. У зазначеній справі слідчий подала апеляційну скаргу на таку ухвалу, і тут варто звернути увагу на те, що оскарженню підлягає тільки ухвала про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Тобто спостерігається нерівність між стороною обвинувачення та стороною захисту в праві на оскарження рішення суду. Свої заперечення проти ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування захисник може подати під час підготовчого провадження в суді, проте оскаржити її він не має можливості. З огляду на це ми погоджуємося з В.Г. Дрозд, яка пропонує п. 12 ч. 1 ст. 309 КПК України уточнити й викласти в такій редакції: «12) здійснення спеціального досудового розслідування або відмову в ньому» [5, с. 336].

Одним із недоліків правового регулювання інституту спеціального досудового розслідування є відсутність визначення понять «міжнародний розшук» і «міждержавний розшук», а також існує проблема законодавчої неврегульованості оголошення особи в міжнародний розшук. Певний час в Україні діяла Угода про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, яка регулювала процедуру міждержавного розшуку, а також Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті й розслідуванні злочинів, проте ці два документи наразі втратили чинність. Окрім того, від 27 квітня 2021 року до ч. 1 ст. 281 КПК України були внесені зміни, відповідно до яких слідчий, прокурор оголошує розшук підозрюваного, якщо під час досудового розслідування його місцезнаходження невідоме або він виїхав і / або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України й не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик [3]. Однак, як підкреслюють юристи, саме звернення до Інтерполу для оголошення особи в міжнародний розшук із метою отримання відповідного циркуляру – «червоної картки» – є вкрай важливим фільтром від політичних переслідувань та унеможливує стимулювання незаконного процесу на національному рівні [6, с. 6]. Ураховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне в законодавчому порядку чітко визначити процедуру оголошення особи в міжнародний розшук і прийняти нову інструкцію, спрямовану на врегулювання співробітництва між НЦБ Інтерполу в Україні й правоохоронними органами.

Досить дискусійним є питання відповідності процедури спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень міжнародним стандартам і гарантіям. Зокрема, у підп. 9 п. «а» розд. 3 Рекомендації № R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року наголошується, що процедура, коли суди першої інстанції заслуховують справи й приймають у них рішення за відсутності обвинуваченого, повинна стосуватися принаймні дрібних правопорушень [7]. Якщо звернутися до ч. 2 ст. 297¹ КПК України, то бачимо, що більша частина злочинів, щодо яких може проводитися спеціальне досудове розслідування, належать до тяжких та особливо тяжких. Усе ж таки, коли йдеться про такі категорії злочинів, гарантії справедливого судочинства для сторони захисту не можуть бути обмежені ніяким

чином. З огляду на це буде доцільно поширити дії інституту спеціального досудового розслідування саме на нетяжкі злочини.

Згідно з п. п. 1–9 Резолюції (75) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого» розгляд може бути проведений за відсутності обвинуваченого за умови: своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду й надання їй достатнього часу для підготовки захисту; наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення; проведення розгляду в загальному порядку й надання захисту права втручатися в цей процес; забезпечення надання особи судового рішення, ухваленого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення; надання особі права на оскарження судового рішення; забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо її відсутність була зумовлена наявністю поважних причин, про які вона не могла повідомити уповноважені органи [8, с. 153].

Обізнаність підозрюваного про проведення спеціального досудового розслідування є важливою складовою частиною принципу справедливості судочинства, адже це дає йому можливість захищати свої права й інтереси, відстоювати власну позицію в суді й забезпечити реалізацію засади змагальності. Така позиція підтверджується й практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Наприклад, у справі «Меденіца проти Швейцарії» (2001 року) стверджується, що здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого не суперечить вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, якщо немає підстав уважати, що обвинувачений не був належно повідомлений про розпочате щодо нього провадження [9]. Водночас у рішенні по справі «В'ячеслав Корчагін проти Росії» від 28 серпня 2018 року ЄСПЛ вказує, що у випадку, коли особа не отримала повістку про виклик до суду внаслідок її ухилення

від такого, порушення ст. 6 ЄКПЛ відсутні, і вона вважається такою, що належним чином повідомлена про час, дату й місце судового розгляду [10, с. 182]. Варто зазначити, що обов'язок факту належного повідомлення підозрюваного про розпочате провадження або факту його ухилення від такого покладаються на прокурора, слідчого, а питання їх достатності вирішується суддею.

Продовжуючи тематику обізнаності підозрюваного, варто звернути увагу на зміни, внесені до ч. 8 ст. 135 КПК України, які передбачають таке: повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала й / або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої повістки, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. Особа вважається належним чином повідомленою з моменту опублікування [3]. На нашу думку, такий спосіб повідомлення досить спірний, він не гарантує, що особа саме ухиляється, адже вона може просто не знати. Тобто ці зміни в законодавстві не можна розцінювати як позитивні, оскільки додаткових гарантій дотримання прав підозрюваного не створено.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що спеціальне досудове розслідування – це особливий порядок здійснення досудового розслідування щодо окремих категорій справ у випадках ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства й суду. Особливостям його правового регулювання присвячена Глава 24¹ КПК України. Однак проведене дослідження законодавчих положень і судової практики свідчить про наявність як теоретичних, так і практичних проблем функціонування інституту спеціального досудового розслідування, які своєю чергою вимагають розв'язання та подальшого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коперсак Д.В. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філос. : 081 ; Одеський державний університет Міністерства внутрішніх справ України. Одеса, 2021. 247 с.
2. Шевчишен А.В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства*. Київ, 2017. № 2. С. 125–134.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (у редакції від 08 серпня 2021 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5119> (дата звернення: 02.10.2021).
4. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 14 вересня 2021 р. у судовій справі № 766/6422/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99475972> (дата звернення: 02.10.2021).
5. Дрозд В.Г. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) як диференційована форма кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. 2020. № 7. С. 333–337.
6. Закірова С.Г. Кримінальне провадження за процедурою "in absentia": українські новації та міжнародний досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2021. № 9. С. 4–15.
7. Щодо спрощення кримінального судочинства : Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339#Text (дата звернення: 02.10.2021).
8. Линник О.В., Цибульник Г.І. Місце спеціального судового провадження ("in absentia") в системі кримінального процесуального законодавства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 5 (34). С. 152–155.
9. Рішення ЄСПЛ від 14 червня 2001 р. у справі «Меденіца проти Швейцарії». *Ростовская региональная общественная организация инвалидов «Труды и дни»* : веб-сайт. URL: http://www.rroi.narod.ru/echr/another_3/medenica.htm (дата звернення: 02.10.2021).
10. Шишман Д.М. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. 2019. № 10. С. 179–183.